

(propagandistické cesty sovětských spisovatelů na Západ ve 30. letech v souvislosti s polarizací politické situace, nástupem fašismu a růstem moci a mezinárodního vlivu SSSR). V sarkastické kritice *Pozvánka do přípravky (Priglašenije v podgotovitel'nyj klass, 1938)* Ilči Fadějevovu pražskou přednášku o sovětské literatuře: připadal mu jako lektor v lidových kursech v předrevoluční ruské provincii. Závěr glosy je burcuující: jak dlouho ještě nebude Evropa chápat, oč v SSSR ve skutečnosti běží?

Vydání Bémových Listů o literatuře očekává pravděpodobně značný mezinárodní ohlas; snad se editorky a všichni, kteří se na publikování svazku podíleli, dočkají ocenění i od kritiků v Bémově vlasti, Rusku, které k zahraničním rusistům, zejména těm, kteří žili a žijí na území jeho bývalých satelitů, zájmem a uznáním nikdy neplývalo. Svazek by si zasloužil — alespoň výběrově — i český překlad.

Ivo Pospišil

Postmodernismus ve střední a východní Evropě

Postmodernism in Literature and Culture of Central and Eastern Europe. Presented at an International Conference Organised by University of Silesia, Ustroń, 15–19 November, 1993. Edited by Halina Janaszek–Ivaničková and Douwe Fokkema, Śląsk, Katowice 1996, 339 stran.

V anglické verzi vyšel sborník referátů z konference pořádané před více než třemi roky univerzitou v Katovicích a Mezinárodní komparatistickou asociací. Editoři uspořádali jednotlivé texty do čtyř oddílů; nevyhnuli se ovšem tomu, že některé studie tematicky „přetékají“. Schematické rozdělení na tematiku „obecnou“ (General Discussion), regionální a národní (Regional and National Representation), zvláštní aspekty a individuální případy (Specific Aspects and Individual Cases of Postmodernism) a kontext (The Context of Postmodernism) je jen konvenční a v některých případech ne zcela nevhovuje. Ve čtvrtém okruhu se ocitly příspěvky, s nimiž si asi editoři nevěděli příliš rady.

Obecný oddíl uvádí stať utrechtského profesora Douwe Fokkemy, který již v 60. letech zaujal studii o vlivu sovětské literární vědy v Číně. V 80. letech byl editorem (spolu s Hansem Bertensem) svazku *Approaching Postmodernism* (Benjamins, Amsterdam and Philadelphia 1986), připravuje se vydání dvousvazkové postmodernistické antologie (*Postmodernism, 2 vols.*, Benjamins, Amsterdam and Philadelphia). Fokkemovo pojetí postmodernismu vychází z existence několika postmodernistických vrstev: jejich počátek vidí v USA (což je do značné míry i terminologicky opodstatněné), sleduje však také odlišný přístup v západní Evropě a zejména to, co se vytvořilo v tzv. postkomunistických zemích, kde bere v úvahu jinou výchozí situaci. Jinak řečeno: Fokkema příliš nepřijímá postmodernismus jako kompaktní, kontinuální jev, ale jako různorodé jevy, které se v lecčems podstatně liší právě vzhledem k literárnímu „podloží“. Neviděl bych to tak dramaticky: i když tu jsou rozdíly v pojetí kultury americké a evropské, jde přece jen o celek euroamerické kultury, jinak řečeno o evropskou kulturu přenesenou na americkou půdu a zde modifikovanou. Podobně mi připadá umělé ostře rozlišovat země střední a východní Evropy a Evropy západní. I kdyby byla pravda, že státně, mocensky a ideologicky využívaný marxismus vytvořil v těchto zemích jinou situaci, nemyslím, že by kultura byla natolik povrchovým útvarem, který by tím mohl být do důsledků zasažen, zvláště když si uvědomíme, že marxismus v jeho autentické podobě je plodem evropského myšlení a je běžnou součástí výukových programů filozofie na celém světě. Ono Fokkemovo trojhranné rozlišení se mi jeví jako příliš schematické: hloubkové sondy do konkrétních národních literatur — řada stať sborníku to doložila — by ukázaly, že rozlišovací linie tak nevedou: existuje přece rozdíl mezi postmoderními projevy české a polské literatury a řecké literatury bulharské nebo ruské, zatímco blízkost je zřejmá spíše podle komparatistických zónových komplexů (jaký je asi rozdíl mezi českým a rakouským postmodernismem?) Horizontální, resp. syntagmatický pohled by bylo nutno doplnit pohledem vertikálním (paradigmatickým). Fokkemovu studii lze ocenit jako precizní sledování geneze jevu; méně již jako obecnou morfologickou analýzu jeho konkrétních projevů.

Většina badatelů, kteří do sborníku přispěli, odvozuje postmodernismus z modernismu jako jeho přirozené pokračování, přičemž se ukazuje, že tento jev je zcela jinak vnímán v prostředích, která mají jinou kulturní tradici, a v jistých vyhraněných názorových skupinách. Ze stati vedoucího indického rusisty Abhai Mauryi *Deciphering Post-Modernism* vidíme, jak jsou sociální přístupy, které se u nás již pokládají za archaické, stále funkční; María de Valdés ve studii *A Feminist Analysis of Postmodern Intertextuality* ukazuje na jiné vnímání postmoderních jevů z pozic feminismu. Polští autoři Tadeusz Slawek a Stefan Morawski upozorňují na potíže se samotným vymezením termínu a na sítě, jimiž teorie ovliví své tvůrce tak, že mohou podlehnout klamu. Počínaje studií Douwe Fokkemy, který mluví o metamorfózách postmodernismu v Evropě, se autoři obecného oddílu přiklánějí k tomu, že postmodernismus stojí blízko modernismu a současně, že je to jev jen velmi obtížně komplexně uchopitelný.

Materiálově zajímavější a průbojnější je část věnovaná regionálním a národním realizacím postmodernismu. Koeditorka svazku Halina Janaszek-Ivaničková ukazuje na roztočivé funkce postmodernismu v postkomunistických státech střední a východní Evropy ve stati *The Paradoxical Existence of Postmodernism in the Slav Countries of Eastern and Central Europe*. Poláci si u příležitosti konference v Ustroni přeložili Fokkemovu přednášku *The History of Literature: Modernism and Postmodernism* (orig. 1983). Na ni reaguje autorka souhlasně i polemicky zároveň: dokládá, že postmodernismus v důsledku svého odlišného fungování ve střední a východní Evropě nabýval i jiných podob: „The paradoxical existence of postmodernism in the Slav countries of Central and Eastern Europe, which I have depicted in a somewhat slightly demonic form, reflects not only the internal problem of those countries, but also the Janusian image of the postmodern. One of its faces is turned towards downfall, nihilism, the disappearance of values, decadence, secondariness and mannerism, while the other gazes towards the future and applies the whole force of its apparent antifundamentalism to opposing heretofore methods of saving mankind, contained in the so-called modernist project.“ (s. 95) Méně pozornosti však autorka věnuje historické dimenzi postmodernismu, totiž tomu, co v těchto národních literaturách vytváří předpoklady k jeho přijetí a transformaci. Analýze polských projevů postmodernismu jsou věnovány studie Edwarda Mozejka, Krzysztofa Unilowského a Bozeny Tokarz, které se zabývají sociologickým rozměrem literárního postmodernismu, úlohou postmodernismu v kritice a postmodernismem v polské poezii před rokem 1980. Z nich je zřejmé, že jevy později označované jako postmoderní existovaly tu ve fragmentární podobě již mnohem dříve. Ruské postmoderně věnují pozornost Ivo Pospíšil (diachronně) a Viktorija Močalovová (synchronně), slovenské a české Tlbor Žilka a polský bohemista Józef Zarek (Skupina 42), o bulharské píše Galin Tihanov, o chorvatské a srbské Barbara Czapiak, slovinské se věnuje Zdzisław Darasz, makedonské Lech Miodynski a Nada Petkovska. K analýze konkrétních jevů a kontextů přispěli mj. Dietrich Scholze, Anna Grzegorzcyk a další. Příspěvek Anny Car je například věnován intertextovým hrám v románu Vladimíra Macury *Občan Monte Christo*.

Postmodernism in Literature and Culture of Central and Eastern Europe je podle mého soudu významný především jako výrazná a do značné míry reprezentativní mapa jevu a jeho tematická a metodologická paleta. Jsou tu zastoupeny všechny podstatné středoevropské a východoevropské literatury a kromě morfologických metod tu rozeznáme metody sociologické a psychologické. Zjevně tu převažuje synchronní přístup nad diachronní a někde se objevuje i jakási křečovitá snaha dokázat, že postmodernismus v těchto literaturách byl a je. Nemyslím, že by se estetická hodnota měla poměřovat prezencí či absencí postmodernismu: nicméně důkazů jeho výrazných stop, ať již intencionálních nebo neintencionálních, bylo předvedeno dostatečné množství. Před badateli o středoevropském a východoevropském postmodernismu jsou nyní hlubší, spíše diachronně a kontextuálně pojaté výzkumy.

Ivo Pospíšil